

ESEJISTIKA

Četrtek, 17. junij

Pogovor je vodila in zapisala Vanesa Matajc.
 Sodelovali so Andrej Inkret, Milan Dekleva, Tomo Virk,
 Matevž Kos in Brane Senegačnik.

Matajc: Debato o epohalnem vprašanju, kaj se godi s slovenskim esejem ob prelomu tisočletij, odpiram z malo razveseljivim dejstvom: letna produkcija slovenske esejistike v primerjavi z romani, pesniškimi zbirkami ali kratko prozo rahlo upada. Morda ste opazili, da je od lanskega do letošnjega junija izšlo za skoraj tretjino manj esejističnih zbirk. Je to naključje ali morda znak, ki razkriva usodnejši upad zanimanja za pisanje in branje esejev?

Virk: Esejev se pravzaprav ne piše tako bistveno manj kot leposlovja. Mislim, da se esejju, predvsem odkar je bila ustanovljena nagrada Marjana Rožanca, posveča več pozornosti in da ta nagrada verjetno marsikoga tudi spodbudi k esejističnemu pisanju. Mogoče je spodbudila tudi nas bralce, da esejistično produkcijo spremljamo bolj intenzivno. Zdi se mi celo, da je produkcija zadnjih šestih ali sedmih let v primerjavi s prejšnjo razmeroma bogata.

Senegačnik: Mislim, da je esej pravzaprav edina literarna ali polliterarna zvrst, ki jo zahteva celo opravljanje mature, se pravi, da je promovirana tako rekoč uradno, s pedagoškim šolskim sistemom. Absolutno gledano, tako najbrž nastaja vsaj toliko esejev kot besedil kakšne druge zvrsti. Kakšna je njihova kakovost in zakaj se esej v knjižni obliki pojavlja kot manj izzivalna zvrst, pa je drugo vprašanje.

Inkret: Najbrž res ne drži, da se piše manj esejev, mislim namreč, da knjiga danes tudi ni tisti, recimo avtentični prostor, v katerem

živi esej, saj živi predvsem v revijah, zelo tudi v časopisih. Zdi se mi, da je bil pokojni Rožanc med zadnjimi, ki je svojo poslednjo zbirko esejev Brevir pisal kot knjigo, podobno nekaj prej na primer Kmecl svoja Postna premišljevanja. Sicer pa so – ali smo – drugi po večini najprej pisali za časopis ali revije in esejistične knjige sestavljali in objavljali post coitum.

Matajc: Nastajanje eseja pogojuje pisanje, ki nastaja iz samopremisleka. Če se je Rožanc načrtno lotil pisanja za knjigo esejev, je pri tem najbrž izhajal iz podobno intenzivnega samopremisleka, kakršnega kot izhodišče za svoje pisanje, seveda z drugačnimi besedami, navajata tudi Andrej Inkret in Brane Senegačnik. Zdi se mi, da problem samorefleksije pri esejističnem ustvarjanju najbolj odkriva prav Senegačnikova knjiga. V njej govoriš o globalni etični človekovi potrebi, da se osmišljuje s samopremislekom; takšna samopremišljujoča drža se ti zdi, če se prav spominjam, za naš čas celo nujna.

Senegačnik: Rekel bi, da esej ni samo lažja oblika znanstvenega pisanja, se pravi, poljudnoznanstveno pisanje, niti ne pisanje avtorjev, ki so se zaman preskušali v umetniških formah. Je poseben način, pravzaprav izraz posebnega načina razmišljanja o stvareh. Obstajajo določene teme ali določeni načini gledanja na neke kompleksne teme, za katere je esej najustreznejša forma. Eseg ima skratka svojo temo, svojo funkcijo, ki pač ni nadomestna, temveč je nenadomestljiva. Vsak, ki malce pozna esejistiko, vidi, da gre pri tem predvsem za tiste teme, ki so zelo kompleksne; ki jih je seveda mogoče znanstveno obdelovati, vendar se ravno tisto, kar je zanje na neki način bistveno, pri znanstveni analizi izgubi. Gre za stvari, ki jih človek spoznava pravzaprav samo v neposrednem, osebnem odnosu do njih, za teme, kot so prijateljstvo, smrt, duševni mir in tako naprej. To so stvari, o katerih lahko tudi s sodobnega znanstvenega, psihološkega vidika povemo marsikaj relevantnega, vendar nekako manj jasno. Njihovo globalno podobo pa verjetno najboljše

podaja prav esejistični jezik. Po mojem prepričanju velja to tudi za ne posebej priljubljeno temo, kakršna je politika. Zdi se, da lahko neke bistvene stvari v dogajanju razkrije predvsem tak, osebni odnos, zato je esej, bolj kot na primer psihološka ali sociološka razprava, primerna oblika za osvetljevanje ljudi in dogajanj tudi na področju te teme.

Matajc: Pri esejističnih zbirkah tu navzočih avtorjev sem dobila vtis, da se vse ukvarjajo z, recimo, globalnejšimi temami, četudi v drobni obliki dnevniškega zapisa: za na primer Inkretova Melanholična razmerja je značilen minimalistični dnevniški pristop. Vendar vsakdanjostna snov te zbirke, sprotna obravnava aktualnega kulturnega, političnega, družbenega in družabnega dogajanja, odpira – ne morem reči: »velike zgodbe«, gotovo pa – velika vprašanja naše sodobnosti. Ker avtor pri tem vselej izhaja z osebnega stališča, iz osebne sodbe, se mi postavlja vprašanje, koliko sme biti avtor v esejističnem pisanju »angažiran«. Pa tudi, ali se v sodobnem slovenskem eseju in njegovi obravnavi splošno pomembnih problemov našega časa pojavlja tovrstna angažiranost, ki bi v skrajnem primeru utegnila biti tudi ideološka. In naposled: Je izrazito ideološko angažiran esej sploh še lahko esej? (Pri tem vprašanju se obračam predvsem na Braneta Senegačnika in Matevža Kosa, ki sta v polemiki pred nekaj leti razvijala nekoliko različne poglede na možnosti in smelost sodobne slovenske kulture, zlasti književnosti.)

Kos: Nisem prepričan, da je v tej najini polemiki šlo za vprašanje angažmaja kot takega. Kar zadeva moje pripombe, sem Branetu očital predvsem način eksplikacije, ne nazadnje argumentacije določenih kritičnih, tudi kulturnopolitičnih stališč, ki jih je tedaj zagovarjal. Prav nič pa nimam proti angažiranosti nasploh. Nasprotno, stališče, ki ga je pred leti zagovarjal Brane Senegačnik v svojem uvodniku v Novi reviji (ta uvodnik sem tedaj kritično komentiral in iz tega je nastala polemika, v kateri je sicer sodeloval tudi Tomo Virk), je zame povsem legitimno in po svoje tudi simpatično. Morda

ravno zato, ker se z njim ne strinjam povsem. Sicer pa je bil Senegačnik eden redkih piscev iz moje, bolj ali manj »apolitične« generacije, za katerega prehod iz, pogojno rečeno, literarne v politično refleksijo ni bil nekaj »nespodobnega«. Skratka, daleč od tega, da bi izrekal kakšne načelne pomisleke ali dvome o upravičenosti tovrstnega početja.

Matajc: O upravičenosti angažmaja?

Kos: Seveda. Res pa je tudi, da moramo razlikovati različne vrste in ravni angažiranosti. Kar zadeva sodelovanje v političnem življenju, si lahko, zdaj govorim o intelektualcih, angažiran demokrat, lahko pa si tudi, na primer, angažiran fašist. Sicer pa sem prepričan, da nihče izmed nas, ki sedimo za to mizo, ne želi posoditi svojega glasu kakšni ideološki brutalnosti, vseeno, ali levega ali desnega izvora. Dilema političnost/apolitičnost, če govorimo o esejistovem pisanju, je zame umetna dilema. Lepo je biti angažiran pisec, še lepše pa se je zavedati dejstva, da angažma – vsaj v demokraciji – ni dolžnost, temveč pravica.

Senegačnik: Gre verjetno za to, da je esej tudi neke vrste osebna forma in do določene mere je pač tudi politika področje, na katerem oseba živi in v katero je – hočeš nočeš – vpletena. Potem je tudi normalno, da je avtor do neke mere angažiran in ima v zvezi s tem stališče, ki ga zagovarja. Verjetno pa je naš čas še vedno v senci preteklosti, ko je bil določen angažma morda zaukazan ali vsaj zelo zaželen, zato se ga je sčasoma prijel slab prizvok.

Matajc: Mogoče ravno zaradi tega slabega prizvoka angažmaja danes nekoliko pogrešamo angažirane eseje – mnogo bolj polemično angažirane eseje, kot sta jih pred nekaj leti ustvarila Kos in Senegačnik. Mogoče pa je rahlo pomanjkanje angažiranega, polemičnega eseja tudi izraz splošnega sodobnega »stanja duha«, ki ga izraža tudi dobršen del sodobne (zahodne) književnosti, po načelu, da je

resnica večobrazna, zato dopušča vsakršna stališča in prepiranje o pravih sodbah sploh nima smisla.

Dekleva: Mislim, da v takem smislu izrazito pozitivno angažiranje v svoji knjigi recimo ustvarja Drago Jančar, ki ga ne smemo pozabiti, saj je v zadnjem času zelo intenzivno zaznamoval slovenski esej. Takšen je bil po mojem mnenju tudi Marjan Rožanc, seveda pri angažmaju v takšnem smislu, kot ga je zastavil tudi Brane. K vprašanju polemike: ti praviš, da je mogoče ni več, morda pa je danes v znamenju nečesa drugega. Človek je moral ob občutku konca tega stoletja, ko se neki krog vendarle sklepa, pač obrniti svojo pozornost v druge preokupacije, ki jih mora rešiti. To je tisto, kar sem v neki pesmi imenoval »konec je metafizike, pričinja se borba za metafizičnost«, se pravi, da je bilo najprej treba najti te dimenzije svoje temeljne, eksistencialne pozicije. In če jaz, ki sem bil doslej tiho, razlagam še kakšno minutko in navežem na prejšnjo temo, moram reči, da sam v začetku res nisem imel namena, da bi pisal zbirko esejev. Potem pa so me prijatelji opogumili in sem jo res začel pisati kot zbirko. To pa zato, ker sem hotel razčistiti neka pomembna vprašanja. Formo eseja čutim ne predvsem kot samopremislek, ampak kot nagovor nekaterih stvari, ki so zame bistvene. To je na primer neki drug esej, esej Daneta Zajca o ritmu v poeziji ali pa improvizacija v jazzu ali obrat fizike v misteriozno, misterioznost in poetičnost. In tako naprej. Bil sem skratka postavljen na nekakšno šahovnico in na teh poljih so me čakale zanke, ki sem jih moral razrešiti in pri tem izumljati nove in nove jezike. Če sem govoril o ritmu v poeziji, sem moral izumiti nekakšen drugačen jezik, da sem to adekvatno izrekel; jezik je bil drugačen od tistega, s katerim sem govoril o, kaj vem, Borgesovem ponavljanju, recimo o smislu negovega eseja o večnosti, o nesmrtnosti. To je bila moja naloga in ob tem sem jo izčrpno potešil, tako da kasneje o eseju niti nisem dosti razmišljal. Tako da sem tukaj bolj naključno.

Matajc: Ne bi se strinjala; ravnokar si na primer razložil, kaj je (med drugim) tisto, zaradi česar esej vsaj do neke mere pripada leposlovju.

Dekleva: Zame je esej povsem literarna zvrst, povsem literarna, kajti nekaterih stvari se pač ne da izreči drugače kot v tistem jeziku, ki ga sam čutiš kot najboljši približek obravnavani temi. In to je vse.

Matajc: Tudi vi, gospod Inkret, se na začetku zbirke Melanholična razmerja zamislite in poveste, da vas je k pisanju pripeljalo »veselje do posnemanja«, melodije in ritma. To pomeni, da tudi pri razmišljanju o čisto vsakdanjih stvareh, ki jih zapisujete, nastane potreba po tem, da jih jezikovno stilizirate?

Inkret: Mogoče najprej besedo o angažmaju pa o tistem »zaukazanem angažmaju«, ki ga je omenil Senegačnik. Mislim, da je človek brez angažmaja mrtev. Jasno je, da je tako rekoč vsaka človekova beseda, vsaka njegova kretnja na neki način že sama po sebi »angažirana«, v tej ali oni smeri, med drugim tudi seveda ideološko, politično, kakor koli že to razumemo. Ne verjamem pa, da je za esej danes še ploden angažma v tistem trdem idejno-ideološkem smislu, ki skuša v imenu neke svoje ideje diskreditirati in eliminirati drugo idejo in »zmagati«. Danes pač ni več mogoče zmagovati kot na primer Vidmar v petdesetih letih v tistih svojih slavnih polemičnih esejih na Zihlerov račun, ko je šlo za elementarna vprašanja svobode, na žalost takrat samo v območju književnosti. Danes je »svoboda« tu, a se mi zdi, kakor da z njo ne vemo kaj početi, kot da smo postali nekakšni »ujetniki svobode« (à la Filipčič), kot da beseda nima več teže in zvena in ni važno, kaj govorimo sredi splošnega besedičenja in gluhote in vsečnosti. In ko je skoraj vsak idejni, celo vsak duhovni angažma bodisi instrumentaliziran v najbolj surov političen pragmatizem, bodisi pada v gluh prostor ali ostaja na ravni neobveznega privatizma in igračkanja. Jasno je, da angažma nima in tudi ne more več imeti takšnega javnega odmeva,

kot ga je imel svoje čase; hrup, ki ga včasih pri tem zganjajo razne sorte žurnalisti, je kratke sape. No, Senegačnik se ne moti, ko pravi, da je bil angažma nekoč zaukazan, ampak ukaze se posluša ali pa tudi ne. Največkrat jih nismo poslušali in smo ostajali pri svojem. In za to gre. Tudi seveda danes, ko je vse dovoljeno in ko je vse, kot se vidi, tudi dejansko mogoče. Prav nič se mi ne toži po nekdanjem ekskluzivizmu, ko je še držal pregovor, da je beseda konj; bral sem Karamazove in vem, kaj prinaša famozni »veliki inkvizitor«, ne glede na to, iz katerega komiteja ali cerkve prihaja – odrešitve prav gotovo ne, tudi če mu na koncu odpustimo, kot mu je božji Gospod pri Dostojevskem. Ne glede na zunanje okoliščine je dejstvo, da človek v nekih trenutkih svojega življenja ne more molčati. Ti trenutki so lahko na videz popolnoma trivialni, a so hkrati trenutki nekega nujnega razgleda okrog po družbeni resničnosti, hkrati pa še tudi nujnega pogleda človeku samemu sebi čez ramo. In zraven mogoče tistega aristotelovskega »veselja do posnemanja«, o katerem govorite in ki naj bi bilo ljudem »prirojeno«; ki pa seveda ni trivialno brezoblično naturalistično posnemanje. Človek kratko in malo uvidi, da mora določene stvari izraziti, čeprav je še tako malo nujno, da z njimi računa na aktualen učinek. Če nima talenta za umetnost in filozofijo, začne pač esejizirati. – Prav te dni sem po dolgem času spet prelistaval Lukacsevo knjigo Duša in oblike, napisal jo je pri šestindvajsetih, preden je postal stalinist. V uvodnem tekstu, ki ima naslov O bistvu in formi eseja, Lukacs natančno in zelo plastično razmejuje esej na eni strani od literature in na drugi strani od filozofije. Ugotavlja, da je esej nekaj vmes, in ga duhovito označi kot proces spraševanja, ki pa se pred odgovorom na neki čuden način, podobno kot literatura, ustavi. Skušā stvari sicer fiksirati in razložiti, izraziti svoj angažma, povedati svoje stališče itn., ampak to ne more biti resnica, za katero gre filozofiji, namreč resnica, ki govori jasno in nespodbitno, če ne tudi uporabno. Esaj se ukvarja z idejami kot doživljaji, ne gre mu za ideologijo, ampak za idejo kot »sentiment«. Lukacs govori o človekovi bitni »intelektualnosti«, ki je na čutno nazoren način ni mogoče izraziti, pa tudi ne na

abstrakten pojmovni način, ki pa vendar teži k izrazu. Pri eseju naj bi šlo torej za neposreden in obenem avtoreflektiran opis intelektualnega doživljanja, za opis neke izvirne človekove (za)čudenosti tako nad stvarmi kot nad spoznanjem. V tem smislu naj bi bil esej blizu literaturi, a do neke mere, ne da bi težil v indukcijo in abstrahiranje, že s svojim pojmovnim instrumentarijem blizu tudi filozofiji. Kot temeljni pogoj dobrega eseja omenja Lukacs – in to je po mojem zelo pomembno – ironijo, humor. Primer največjega esejista vseh časov, tako pravi sam, je Platon: njegovi dialogi so idealni v strnitvi najvišjega duhovnega izraza in vsakdanjega življenja; podobno Montaigne, ki je eseju dal ime, mogoče Voltaire, vsekakor pa Kierkegaard s svojimi izmišljenimi dnevnikami itn.

Matajc: Če se prav spominjam, omenja Lukacs tudi to, da je esej med drugim sicer presojanje, da pa je zanj bistven sam proces presojanja. In zdi se, da smo pri reševanju angažiranosti eseja prišli do približno enake rešitve. Kar zadeva umetniško razsežnost eseja oziroma tisto, kar ga zbližuje z literaturo, me zanima, na kakšen način beremo esej: Ali esejistiko beremo, da bi spoznali časovni kontekst oziroma probleme časa, v katerem je nastajala, ali jo beremo tudi iz želje po nekakšnem umetniškem užitku, ki ga morda omogoča, četudi ne gre izrecno za poetični esej?

Kos: To zadnje je verjetno sploh prvi pogoj za dober literarni esej. Vendar sem malce skeptičen do tovrstne teoretizacije oziroma razpravljanja na načelni ravni. Vsaj ob tej priložnosti. Hočem reči, da če načelno razpravljamo o esejističnem pisanju oziroma o esejistiki, ki se posveča literarnim zadevam, potem moramo upoštevati širše literarno dogajanje. Če govorimo o slovenskem eseju, je smiselno, da aktualno esejistično produkcijo postavimo v kontekst slovenske literature devetdesetih let. Šele v tem kontekstu bi se najbrž pokazali neki jasnejši skupni imenovalci ali pa ločnice med posameznimi avtorji – tudi esejističnimi. Sicer pa so, če se lahko vrnem korak nazaj, težave že s samo besedo »esej«. Ob tem, kar je

gospod Inkret povedal o Lukacsu, ki, bržkone aforistično, za »prvega esejista« imenuje Platona, se postavlja vprašanje, ali Platon lahko velja za esejista v našem, modernem oziroma novoveškem pomenu. Verjetno ne. Kar pa zadeva naše domače esejistične dileme, moram priznati, da se, recimo, sam nimam ravno za polnokrvnega esejista, vsaj ne kot avtor skromne »esejistične« knjige (Prevzetnost in pristranost). Mimogrede: mislim, da sem jo ravno iz neke tovrstne zadrega v zvezi z esejem kot posebnim žanrom podnaslovil »literarni spisi«. Sebe imam bolj za kritika ali pisca kake literarne razprave, morda interpretacije.

Inkret: Pri Lukacsu sem opazil, da na čisto poseben način zamenjuje pojma esej in kritika. Literatura in umetnost sta po njegovem tipično, naravno gradivo tako za kritiko kot esej. Tudi esej govori o stvareh, ki so že formirane. Zanj sta v nekem smislu esej in kritika isto, a vidi v tem istem tudi pomembno razliko: esej je podobno kot kritika presoja umetniških in literarnih pojavov – vendar tisto, kar esej naredi za esej, ni sodba, ampak sam proces presojanja. Verjetno je velika večina tega, kar objavljamo mi, res bolj kritika. Vsaj sam se bolj počutim kritika, esejista mogoče šele potem, v drugi liniji.

Matajc: Gotovo se oboje do neke mere razlikuje in lahko zato popolnoma upravičeno ločujemo esej od kritike. Ni pa nujno, da praksa potrjuje te razlike. V marsikateri slovenski knjigi refleksivne proze, v marsikateri zbirki, ki obvelja za esejistično, je mešanje oblik in pristopov nekaj običajnega. Že na primer Inkretova Melanholična razmerja imajo obliko dnevnika. Skrajni primer je Kocbekova esejistika, ki v zbirke po avtorjevem izboru vključi tudi odgovore na neko anketo ali intervju. In če preletimo police v bližnji javni knjižnici, bomo na polici z esejistiko kaj hitro zagledali pristno literarnoteoretsko razpravo. V polliterarnih zvrsteh torej pogosto mešamo forme, ob tem pa se mi zastavlja zelo resno vprašanje, ali je klasični esej sploh še mogoč, če je danes že redkejši od mešanih

form miselne proze. Ali od eseja še smemo zahtevati klasično, recimo montaignevsko formo?

Inkret: Zahtevati nima smisla, nas ne bi nihče poslušal.

Dekleva: Zahtevati je ne smemo in mislim, da take zahteve esej tudi ne bi vzdržal. Mešanje zvrsti je samo znak nečesa, v kar smo ujeti in nas seveda presega in česar ne razumemo dobro. Ne vemo, zakaj se nam to dogaja. Vedno, ko se take jasne forme začnejo ožiti, je to znamenje nečesa odpornejšega, o čemer govori mešanje samo, ne da bi mi lahko prišli do enoznačnega odgovora.

Če bi me vprašala, katere eseje čutim kot temeljne, bi rekel, da so to na primer Pascalove Misli ali pa Heraklitovi izreki ali, spet bom rekel, Tao te king. Zato ker ne vztrajam pri znanstveni definiciji, kaj je esej in kaj je neka druga forma. Ampak po tej konsistentnosti in zaradi tega vpraševanja, kot smo ga imenovali prej ob Lukacsu, se mi zdi, da jih lahko za svojo dušo mirno uvrstim v takšno zvrst, o kakršni zdaj govorimo kot o eseju. Kot o načinu razmišljanja in nagovora tistega, kar jih presega; ali prek jezika ali v nekih drugih razsežnostih.

Senegačnik: S tem bi se strinjal. Mislim, da je pač težko gledati samo na zunanjo formo. V tem primeru lahko, recimo, ločujemo pisemsko literaturo od esejistične, vendar so na primer Senekova pisma dejansko kratki eseji, ki ustrezajo vsem kriterijem osebnosti in reflektivnosti. Mislim, da gre za določen način spraševanja, za določeno metodo; način spraševanja določa v prvi vrsti narava predmeta našega spraševanja. Izraziti svojo lastno vpletenost v to stvar, vpeljati več ali manj reflektivnih elementov pa je odvisno od teme, od pisca, odvisno tudi od kulture.

Matajc: Gotovo. Ob Virkovi zbirki Ujetniki bolečine sem se na primer spomnila na Rožančeve eseje, ker premišljata pravzaprav o istih rečeh. Vendar to počneta na različne načine: Rožanc recimo

izhaja iz osebnih doživljavaev, osebnih izkušenj in situacije in pri njih vztraja. Virkova esejistika pa prepoznava položaj človeka v svetu pravzaprav s filozofskim pristopom, v slogu, ki je tako malo osebno, da avtorja vidimo samo v njegovi izbiri teme, v njegovem zanimanju, nekako posredno.

Virk: Prav imaš. Te razlike samo potrjujejo to, kar je nakazal že Matevž, namreč da je esej zelo široka zvrst. Mi zdaj govorimo večinoma samo o literarnem eseju. Obstajajo pa še druge vrste: znanstveni, pravni, kritični esej in tako naprej. Tudi znotraj literarnega eseja so razlike, ki jih ti na primer opažaš med Rožancem in mano; to so razlike, ki so običajne znotraj vsake literarne zvrsti. Se pa, ko poslušam to našo diskusijo, pokažejo velike težave pri tem, kako definirati, kaj je esej. Vse te izjave, ki jih izrečemo o eseju, držijo, ne vem pa, ali ga bistveno zaznamujejo. Pri tem lahko poskušam razmisliti o kakšnih zelo mejnih primerih. Spomnim se Borgesovih esejev, ki jih je sam Borges napisal kot eseje, jih celo objavil v esejistični zbirki, berejo pa se kot kratke zgodbe. In danes tudi veljajo za kratke zgodbe. Pri čem je torej Borgesu spodletelo, da ni napisal eseja, ampak kratko zgodbo? – Tak je na primer Pierre Menard, avtor Kihota ali Približevanje skritemu. Ampak če se vprašam, zakaj je to kratka zgodba in ne esej, ostanem v praznem. Najprej se mi zdi, da esejist v nasprotju s pesnikom ali pisateljem kljub temu, da pušča vprašanje odprto, pred sabo dokaj jasno vidi predmet, o katerem piše, in če mi kot bralci razmišljamo o njegovem eseju, so naše interpretacije njegovega eseja bolj določne. Bolj jasno naj bi se vedelo, »kaj je avtor pravzaprav hotel povedati«. Če pa pomislimo na bolj poetične eseje, na takšne, kot so na primer Milanovi, pa tudi marsikateri Borgesov, se mi ta razlika preprosto odpravi. Odpravi se tudi v absurdnem primeru, po katerem na primer slabo napisana proza dobi oznako esej. Tako da dejansko ne najdem kake definicije niti za takšno omejeno zvrst eseja, kot je na primer literarni esej. Ob njem pa so še druge vrste eseja, na primer teksti Stephena Hawkinsa; težko bi bili znanstvene razprave,

težko bi bili kaj drugega kot esej, so pa vendarle drugačne narave kot tak esej, o katerem tu razmišljamo.

Matajc: Različne oblike so najbrž tisto, kar so za poezijo različne pesniške oblike; dajejo možnost preigravanja in načinov izražanja, nato se lahko pojavi tudi stapljanje ali prepletanje teh možnosti, v našem času še posebej. Sicer pa ta proces najbrž poteka že od romantike naprej, v Montaignevem času pa najbrž ni bil očiten, četudi je bil esej že tedaj, od samega začetka, poudarjeno subjektivistična zvrst.

Če preidemo v aktualnejše vode, se mi zdi sodobni slovenski esej rahlo zapostavljena zvrst ob dejstvu, da prevajamo slovenski roman, poezijo, kratko prozo, eseja pa, razen Jančarja, ne »izvažamo«.

Dekleva: Ob prevajanju eseja je treba omeniti še Debeljaka.

Virk: In Edvarda Kovača.

Matajc: Vsekakor mislim, da za esej vlada manjše prevajalsko zanimanje, in sprašujem se, zakaj je tako.

Kos: Ko teče beseda o Jančarju ali Debeljaku, moramo pač upoštevati, kakšni so tematski poudarki njune esejistike. Ta je do neke mere gotovo napisana z mislijo na tujega bralca. Jančar razpravlja tudi o problemih postkomunizma in mentalnih metamorfozah tranzicijskih družb – če pustimo ob strani njegovo esejistično umetelnost samo po sebi, je to gotovo eden izmed razlogov, da lahko uspešno nagovarja literarno občinstvo v Srednji in Zahodni Evropi. Piše kot pričevalec dogodkov in procesov, ki presegajo slovenske meje, obenem pa so tudi slovenski. Podobno morda velja za Aleša Debeljaka, ko piše o svojem občutenju konca Jugoslavije, vojne itn. Seveda pa se ob teh temah lahko vselej vprašamo, kakšna je in kakšna naj bo specifika slovenske esejistike, pa tudi, kaj ima ta povedati tujemu

bralcu. Sicer pa si zelo podobna vprašanja lahko zastavljamo tudi takrat, kadar razpravljamo o slovenski literaturi nasploh.

Matajc: Ko si povedal, zakaj se ti zdi, da sta v tujini aktualna Jančar in Debeljak, se je zelo jasno pokazalo, da je tisto, kar zanima bralce esejev, sama snov, vsebina eseja, ne pa tisto, kar smo prej s pomočjo Lukacsa omenjali kot morebitno bistvo eseja, se pravi, sam postopek razmišljanja. Zdi se torej, da je aktualen, vsebinski naboj eseja vendarle pomembnejši od njegove, recimo, (pol)umetniške kvalitete, vsaj v bralski praksi?

Kos: Če gre za esejista, ki prihaja iz bolj ali manj neznane dežele, kakršna je Slovenija, se pravi, ko gre za avtorja, ki bi rad prestopil meje domačije, potem je gotovo prevladujoč ta, grobo rečeno, vsebinski vidik. Malo verjetno je, da bi kak Američan ali Francoz presojal slovenskega esejista glede na njegove virtuozne stilistične obrate. Verjetneje je, da se potencialni založnik in bralec zanimata za avtorja, ki jima lahko pove kaj o aktualnih, politično ali kulturno obarvanih problemih svoje dežele – obenem pa morajo biti ti »lokalni« problemi osvetljeni iz neke, recimo temu, univerzalne perspektive (Evropa, postkomunizem, vojna, človekove pravice, nacionalno vprašanje itn.).

Matajc: Res, ampak problem načeloma ostaja: vsaj za sodobni esej so torej očitno pomenljivejše njegove vsebinske obravnave. Pri prevladi vsebine pa je zanimivo tudi to, da, kot kaže, spraševanje o smislu, transcendenci, identiteti, jeziku, skratka, o »velikih« človeških temah, dobiva manjši bralski odziv kakor sociopolitični aktualizem.

Senegačnik: Pri prevajanju esejev (tako kot pri prevajanju nasploh) je pomembna tudi energija, ki jo avtor vlaga v samopromocijo, saj založniki ne čakajo pred njegovimi vrati, da bi ga prevajali. Glede politične aktualnosti in transcendentnih vprašanj pa mislim, da lahko politika, kakršna koli že je, postane legitimen in tudi bistven

del človekovega obstoja, ko človek poskuša povezati bistvo svoje individualitete tudi z obstojem v skupnosti. Če se te stvari zares artikulira, ne v smislu osebne napadalnosti, temveč z miselno ostrino, se pokažejo kot dejansko vitalni problemi našega časa. Pri tem je pri nas problematično pomanjkanje žive demokratične kulture, to, da v našo kulturo še ni vraščen občutek za demokracijo. To pa je pravzaprav logično zaradi kratkega časa, v katerem smo zaživel v demokratičnih razmerah. To stanje me spominja na mladostni spis zgodovinarja Tacita, spis z naslovom *Dialogus de oratoribus* (Dialog oziroma razprava o govornikih ali govorništvu). Njegova najbolj izpostavljena teza je, da v avtorjevem času, to je v prvem stoletju po Kristusu, govorništvo propada, ker se je obdobje republike končalo in z njim tudi dejanska politična svoboda. Občutek za demokracijo, za to, da človek o svoji usodi vsaj soodloča, je tista materija, ki sama na sebi ohranja govorništvo. Brez njega nastajajo lahko sicer umetelni, vendar dolgočasni spisi. Mislim, da je resničen problem našega časa povezava individualitete z družbenim – ne samo političnim – obstojem. Tukaj pa se skriva tema, ki je po mojem mnenju idealna za esejistiko, rekel bi, bolj miselnega tipa. Če bi jo obravnavali slovenski avtorji, bi bila zanimiva tudi za tuje bralce, saj gre za probleme, ki zadevajo celoten tranzicijski prostor, če že ne tudi vso evropsko ali svetovno civilizacijo.

Matajč: Brez dvoma. Nekateri avtorji, ki ustvarjajo sodoben slovenski esej, na takšni ali drugačni ravni uresničujejo tvoje stališče. Drugi se, nasprotno, distancirajo od neposredne družbenopolitične aktualnosti in jih bolj zanimajo »večne« teme o razmerju med sodobnim človekom in duhovnimi smernicami, ki jih narekuje naša civilizacija, torej teme, ki so vselej aktualne, vendar ne neposreden odziv na najsprotnejše konkretne družbene dogodke. Med drugimi se mi zdi zanimiv tovrsten primer esejistična zbirka Alojza Ihana Platon pri zobozdravniku. Ko razmišlja o zadnjih etapah znanstvenega razvoja, ga vseskoz povezuje z našim »duhom časa«, ugotavlja, kako vpliva na naše razumevanje lastnega smisla in identitete in tako naprej,

tako da so njegovi eseji skrajno aktualni, vendar obravnavajo pojave, ki nas, tako si domišljamo, ne bodo že jutri vrgli iz konkretnih vsakdanjih življenjskih tirnic. Njegovo distanco do konkretne vsakdanjosti pa stopnjuje še nekaj, kar je pri eseju sicer zelo cenil že omenjeni Lukacs, vendar ne bi mogla reči, da je običajen esejistični pojav, namreč ironija. Svoja resna stališča do resnih, usodnih pojavov na koncu najpogosteje ironizira in se tako postavlja v distanco tudi do samega sebe. Ali takšno komično razbijanje splošne in osebne resnice ne pomeni že najskrajnejši umik v (načeloma manj aktualno) zasebnost, skrajno subjektivizacijo?

Inkret: Ob tem ne bi govoril o privatizmu, saj se stvari objavljajo in so javne. Brez distance tu najbrž ne gre; ni slabo, če ne sploh nujno, da pisec kdaj pogleda sam v svoje črke, ni slabo, če zmore pri tem skepso ali vsaj ironijo, tudi na svoj račun. Pisec, naj bo esejist, pesnik itn., skratka literat, najbrž ne zmore drugega, kot da stvari detektira in jih skuša razpreti čim bolj nazorno, čim bolj zavzeto, angažirano, individualno, skratka na samosvoj, ne pa na kak kolektiven račun. Kolektivni projekti zahtevajo privrženost, privrženost pa kritičnost izključuje oziroma jo nekritično usmerja navzven, do drugih, tistih, ki mislijo drugače.

Dekleva: Če sem prav razumel, smo zdaj »osamljeni konjeniki« in ne nastopamo več v skupinah, kot se je to dogajalo na primer v obdobju Perspektiv. Hočem reči, iz neke skupne zavesti.

Inkret: Skupina okrog Perspektiv je bila močna, ker je vključevala močne posamične ljudi, z velikimi medsebojnimi razlikami. Prav razlike so skupino delale močno, šele v tem tudi skupna zavest, kritično razmerje do obstoječega, njena politična volja. Pred veliko leti sem v spremni besedi k Jovanovičevemu Don Juanu na psu trdil, da je pri Perspektivah prevladala politizacija, in bil deležen od dobrodušnega prijatelja Rožanca hude jeze, češ, kaj pa Strniševa poezija, Kovačičeva proza, kaj pa Smole, Zajc, kje je tu politizacija?

Poenostavljati res ni dobro. Jasno, da si pred političnim ni mogoče zatiskati oči, ampak za esej velja enako kot za literaturo, da je politika, ali bolje: da so politična načela, ideje, vizije, praksa itn. Le tema, ne pa stvar odločitve za to ali ono politično opcijo. Očitno je, da se družba dogaja vse bolj razparcelirano, po segmentih, v posamičnih ločenih sistemskih okvirih, da je celota zmeraj manj razvidna, da se kompleksnost zgublja v diferenciranosti. Ampak tisti hip, ko se esejist identificira s posamičnim, praktičnim političnim interesom, ni važno, ali je liberalističen ali katoliški, ko izgubi distanco in ga drugi nič ne brigajo, je le še bolj malo esejist, je bolj piarovec, in je z njegovim pisanjem bolj ali manj konec.

Matajc: Pravzaprav nisem imela v mislih individualnih in skupinskih izjav in nastopov, ampak zasebnost v tem smislu, da lahko postane problematično celo izjavljanje osebnih stališč; če se spet vrnem k Ihanu, svojih stališč najbrž ni pogosto ironiziral samo zaradi čistega veselja nad ironičnim tonom. Prej bi rekla, da se za tem skriva malce težji vzrok, najbrž povezan s sodobnim »duhom časa«, v katerem se resno vprašujemo o možnosti resnice. S tem se sodobni esej po eni strani znajde v zagati, saj – s tega vidika – ne more več slediti resnici, ko pa je ne more več jasno vzpostaviti. Lahko samo kroži okrog pojava in ga predstavlja v različnih perspektivah, ne da bi o njem izrekel kakršno koli dokončno stališče, resnico. Seveda pa je takšno zgolj razpiranje problema po drugi strani pravzaprav čisto legitimna kvaliteta eseja, ki nima znanstvenega ali filozofskega cilja, da bi svet sistematiziral.

Dekleva: Če bi sam vedel o sodobni genetiki, o genski manipulaciji toliko, kot ve Ihan, bi bil najbrž še bolj ironičen, naravnost ciničen bi bil; res je dober, da to zdrži. Najbrž bolj silovito kot mi čuti zagato sodobne eksaktne, naravoslovne znanosti. Vemo, da se je ujela v svojo zanko in zdaj sama skuša najti izhod. Zelo natančno prisluškuje na primer poeziji, umetniškim praksam, sploh drugačnim načinom človeškega izražanja.

Matajc: Hočeš reči, da je potem tudi zamenjava resnobnega esejištičnega tona z ironičnim znamenje znanosti, ki skuša najti izhod iz svoje zanke v drugačnem načinu mišljenja.

Dekleva: Seveda bom rekel, da je to res. Ker je takšna paradoksalna človekova pozicija v svetu. In ko pride do nekega konca, se zelo izostri. V razostritvi se izostri, se prelije.

Inkret: Mislim, da to dokazuje tudi čista literatura. Kot kaže, ni mogoče »samo« pisati, intuitivno, naivno, spontano in tako naprej pripovedovati napete štorije, ampak je zraven potreben tudi premislek. Danes pravzaprav podobno kot včeraj: pisati resno prozo, tudi če je esejištična, ni nič vnaprej in samo po sebi umljivega. Ampak očitno je še zmeraj treba pisati, čeprav je piscu vnaprej jasno, da bo bralcev malo. Od tod verjetno izvira ta samoironija, ki jo tudi pri Ihanu čutim kot precej močno. Njegova ironična pozicija je pogosto na robu cinizma, toda mislim, da po nareku stvari same. Racionalističnemu diktatu se, ne glede na to, kam nas pelje, verjetno ni mogoče odpovedati, tradicija moderne dobe je tu premočna.

Senegačnik: Res, vendar mislim, da je to pač primer, za katerega ne vem, ali je paradigmatičen. Najbrž je zelo problematično napovedovati, ali so to paradigme, ki bodo obveljale v prihodnosti, in kaj bo znotraj njih z esejem. Kdo je na primer vedel, da se bo v devetnajstem stoletju rodil le en France Prešeren in ali se bo sploh rodil? Literatura in z njo esej se resnično dogajata po posameznih velikih, pomembnih avtorjih; bistveno zanjo je ravno to, da v njej odkrijejo novo pot. Tako da bo morda takšen tip eseja sicer res prevladal, ampak za zdaj se mi zdi, da je pravzaprav bolj v manjšini kot ne.

Dekleva: Ne gre za to, ali bo ali ne bo prevladal, ampak za to, da so najbrž tudi neke dimenzije eseja v tem smislu povezane z duhovno zgodovino. Saj vendar tudi Voltaire nastopa z nekako

podobne cinične pozicije (enako Montaigne ali na primer Pisma mračnjakov). Tudi v njegovih esejih se stvari dogajajo na fronti smeha in posmeha.

Senegačnik: Hotel sem reči samo, da je zelo nevhvaležno napovedovati prihodnost. Jasno pa je, da je vsako pisanje razen čistega nadrealizma do neke mere gledanje čez svojo lastno ramo.

Matajc: To verjetno zrcali tudi izbira forme, v kateri poteka eseji-stična refleksija. Tudi esej se lahko poigrava s formalnimi lastnostmi svoje zvrsti.

Inkret: Ukvarjati se samo s formo je premalo; zraven je treba artikulirati stvari, ki jih moramo realno preživljati vsak dan, stvari, ki nas usodno prizadevajo. Potem šele pride do relevantnih literarnih-političnih esejev.

Kos: Ker govorimo o literarnem eseju, bi rad opozoril na del prevodne esejistike, za katero vlada, kolikor lahko sodim, na Slovenskem v zadnjem času povečano zanimanje. Gre predvsem za avtorje, kot so Cioran, Miłosz in morda Gombrowicz. Med njimi, gre sicer za same klasike, ki za poučeno publiko niso ravno velika odkritja, so seveda nepremostljive razlike, poleg tega je Gombrowicz – vsaj v tem kontekstu – predvsem pisec dnevnika. Vseeno pa imam občutek, da današnje povečano zanimanje za te avtorje napoveduje tudi morebiten interesni premik v prihodnji slovenski esejistiki, če ne kar literaturi nasploh. Morda se napoveduje premik v smeri, zelo približno in na splošno rečeno, nekakšnega »neoeksistencializma«, v neko bolj neposredno in predvsem bolj izostreno pisavo, ki bi znala tudi tvegati, biti nepredvidljiva ... Seveda so takšnele roko-hitske diagnoze nevhvaležne, vendar se mi zdi, da bi to lahko bil eden izmed mogočih, po mojem prepričanju najbolj produktivnih odgovorov na postmodernistično izkušnjo, ki jo je doživela generacija šestdesetih. Tema za kakšen esej, skratka.

Matajc: To je napoved za prihodnost. Zanima pa me, kaj v eseju je tisto, kar ga ohranja iz preteklosti do danes in naprej; katere kvalitete ga ohranjajo v času. Ali se v času tudi spreminjajo? Ima esej razvojno tradicijo, kot jo na primer kaže roman? Kaj iz starejše esejistične tradicije se je ohranilo in nas privlači tudi danes? In kaj je ostalo iz slovenske tradicije? Rožančeva esejistika?

Inkret: Najbrž ne samo Rožančeva. Včasih z zanimanjem preberem kakšno Zoisovo pismo, Matijo Čopa. Ali pa Levstika. Potem je tu Cankar. Vidmar. Izidor Cankar. Mislim, da so to velika imena slovenske esejistike. Nato Božo Vodusek, ki je kot esejist bolj slabo znan, zlasti dobri so njegovi spisi o jeziku. Tu je seveda Kocbek. Ljub mi je Primož Kozak s svojim Petrom Klepcem v Ameriki, pa s Slovenijo. Nato Taras Kermauner. Vsega niti ni tako malo.

Matajc: Ali te pisce, ki ste jih našeli, berete zato, ker vas zanima, kaj so razmišljali, ali zato, ker vas zanima, kako so razmišljali? Zaradi same njihove snovi ali zaradi njihovega pristopa k snovi? Kaj spravi esej v živo tradicijo in ga v njej ohranja?

Inkret: Oboje. Gotovo da oboje. V prvi vrsti seveda model, pa tudi njegova snov. Popotovanje iz Litije do Čateža na primer je mogoče naivno, ampak zagotovo dobro, že zaradi jezika.

Dekleva: Seveda so našeti esejisti ustvarili neko topografijo kritičnih duhovnih trenutkov v naši nacionalni zgodovini. Že zato se jih splača brati.

Inkret: Imam zanimivo izkušnjo z Bojanom Štihom, ki je veljal v sedemdesetih in osemdesetih letih za enega glavnih ali vsaj zelo popularnih esejistov. Pred časom sem moral pregledati vse njegove knjige: ugotovil sem, da so še zmeraj zanimivi tisti teksti, ki govorijo o stvareh, ki sežejo čez aktualističen čas in prostor. Manj zanimiva so njegova duhovičenja na račun kiparja, ki je naredil spomenik,

na katerem ima Kardelj profiliran obraz, ljudje okrog njega pa so brez njega, imajo namesto glav brezoblične potlačene krogle – to je bila ob svojem času manifestacija civilnega poguma, nič več; celo vprašanje je, ali ni Štih spregledal kiparjeve poante. Zanimive pa ostajajo njegove stvari, ki so skušale aktualne politične zadeve tematizirati na neki globlji, tragikomični eksistencialni ravni; duhovito so napisane in še zmeraj tako tudi učinkujejo. To je najbrž ta literarni naboj. Sam sicer ne vem natančno, kaj to je, vem pa, da mora torej esej imeti nekaj, česar ni mogoče povedati na noben drug način, neko presežno, najbrž metafizično dimenzijo?

Dekleva: Tudi jaz ne vem, kaj to je, in se strinjam s tabo. Obstaja še veliko drugih spisov, ki so bili zastavljeni kot eseji, imeli pa so daljnosežne posledice; recimo Pirjevčevo razmišljanje o povezanosti poezije in nacije, nato eseji Janka Lavrina, ki jih je pisal iz daljave in so zato ostali zunaj naše pozornosti. Še veliko drugih imen pokaže, da v esejistiki le nismo tako slabotni in švohotni, kot je videti na prvi pogled.

Senegačnik: Najbrž ostajajo najbolj aktualni tisti eseji, ki govorijo o tako imenovanih večnih temah, ne na enak način kot čista literatura, zlasti ne kot poezija, vendarle pa na drugačen način kot znanost, na bolj intuitiven način, z več emocionalnimi elementi ali bolj odprto. Iz zanimanja za to grem brat eseje, delna izjema so najnovjši. Včasih pa človek iz podobnih razlogov rad vzame v roke tudi čisto zgodovino, saj so zgodovinski teksti, na primer v obdobju antike, ki ga malce bolj poznam, pravzaprav čista esejistika, podobno, kot je profesor Inkret rekel za slovensko literarno zgodovino.

Matajc: Če sem vas prav razumela, je tisto, kar esej ohranja v času, njegova tema, vendar vsakič obravnavana iz drugačne, s časom določene perspektive, ob tem pa (literarno)umetniška razsežnost, kolikor ni ta implicitna že sami (večno aktualni, pomembni, veliki) temi.

Kljub temu pa velikokrat povezujemo esejistiko z na primer zvrstjo umetnostne kritike, ki je pravzaprav, vsaj pogosto, hitro pozabljena, minljivejša. Kakšno je konkretno razmerje med esejem in literarno kritiko? Ali mejo med njima odpravlja poudarjeno osebno stališče kritika do njegovega predmeta, kakršnega zastopa na primer profesor Inkret v svoji knjigi *Izbranci*? Ali to mejo vzpostavlja mlajša slovenska literarna kritika, ki poskuša z argumenti literarne vede objektivirati osebni doživljaj umetniškega besedila?

Kos: Zoprno izpitno vprašanje ... Tu gre za načelen problem določljivosti, predvsem pa medsebojne razločljivosti posameznih literarnih žanrov. Če je esejistika, kot temu pravijo v šoli, polliterarna zvrst, potem je pač »tam nekje vmes«, se pravi, da parazitira na čisti literaturi, ob tem pa koketira s filozofijo, z literarno in še kakšno vedo ... Podobno velja za kritiko, le da je med kritiko in esejem – to je nekako samoumevno – razlika že na ravni same forme. Daljši kritiški zapisi, še zlasti, če so obenem že interpretativni in če so pisani bolj osebno, so lahko že zelo blizu esejistični pisavi.

Matajc: Kako je v takem kritičnem eseju združljiv subjektivnejši pristop k temi, ki naj bi bil značilen za esej, in kritikov trud, da bi z argumenti kar najbolj objektiviral svoje stališče?

Dekleva: Mislim, da objektivna kritika ne more obstajati.

Matajc: Se strinjam, ampak ker se kritik večinoma obnaša kot »subjekt, ki predpostavlja, da ve«, lahko učinkuje objektivirajoče.

Dekleva: Odvisno od tega, koliko subjekt, ki se izpostavlja, v sebi misli, da ve.

Senegačnik: Mislim, da je zelo pomembno, da kritik eksplicira svoj kriterij. Na ta način izstopi iz lažne obektivnosti. Če ima dovolj jasen kriterij, je razumljiva tudi njegova vrednostna ocena. Saj je konec

koncev pomembno samo to, da si vsaj pojasnujemo, zakaj in s kakšnih stališ vrednotimo. Potem je šele možen dialog tudi o večji ali manjši upravičenosti različnih kriterijev in pot k – pogojno rečeno – intersubjektivno veljavnim vrednostnim sodbam.

Inkret: Verjetno je važna moč, prepričljivost argumentacije, analitična domiselnost, duhovitost v izrazu; sam kriterij je najbrž premalo.

Matajc: Ti atributi so še važnejši za esej.

Inkret: Esej se začne verjetno tam, kjer pisec ne obstane pri analizi in presoji konkretne posamične umetnine, kjer odkriva njene širše, splošnejše, paradigmatične sestavine. In obenem seveda nekaj svojega. Kadar esejist govori o kaki sliki, skladbi, o kaki knjigi, jo tudi že zapušča; v nasprotju s kritikom mu je posamična umetnina samo odskočna deska – poezija sama je namreč večja, višja, pomembnejša od slehernega konkretnega posamičnega dela. Tako piše Lukacs, jaz pa z vso skromnostjo dodajam: že res, toda poezije same po sebi ni, je vedno utelešena v posamičnem in konkretnem pesniškem delu.

Matajc: Torej bi lahko bila meja med esejem in umetnostno kritiko »presežnostna« komponenta, ki je čista kritika navadno nima?

Naj končamo z vprašanjem, ki zadeva vlogo medijev pri promoviranju eseja. Že na začetku smo ugotovili, da esej najpogosteje zaživi prek časopisnih in revijalnih objav. Pri nas ga, recimo, spodbujata predvsem Nova revija in Revija 2000 (literarne eseje seveda še druge revije), tudi Delova Sobotna priloga. Zdi se mi celo, da delež esejistike v Sobotni prilogi narašča, vendar, zanimivo, vzporedno s tako imenovanimi dnevniki. Pogosto se celo preplete v esejiziran dnevnik piščevega vsakdanjika. Tako po eni strani še vedno ohranja velike splošne teme tradicionalnega eseja, po drugi strani pa se spreminja v ponudbo nekakšnega peep showa. In ponudba takega zasebno-javnega dnevnštva se po mojem mnenju veča. Ali ima klasični esej ob tem še vedno enakovredne možnosti?

Inkret: Te tako imenovane dnevnike je težko posploševati. Spomnim se sijajnega-strašnega pisanja, ki ga je v tej formi pred leti v Sobotni prilogi objavil Lojze Kovačič. Spomnim pa se tudi ogromnih količin čveka, ko sploh nisem bral do konca. Se pravi, da sama oblika pomeni malo, vsekakor pa dopušča, da je tudi tako mogoče napisati literarni esej.

Dekleva: Bojim se, da je takšno zanimanje javnosti za intimo drugih samo stiska ali beg iz spopada s samim seboj. Po načelu: rad kukam v spalnico drugih, zato da se ne sprašujem, kako je v resnici z mano.

Matajc: Torej pomanjkanje veselja nad samorefleksijo? In ker smo prej ugotovili, kako pomemben esejistični impulz je samorefleksija, kakšno usodo piše eseju?

Kos: To je spet odvisno od tega, za kakšen tip, zvrst eseja gre. Če gre za literarno esejistiko, tj. za esejistično pisanje, katerega tema je literatura, je usoda te esejistike v neposredni zvezi z elementarnim dejstvom, kakšna literatura se bo pisala v prihodnje. Če nas ima literarna prihodnost namen osrečiti z velikimi teksti, potem ni razloga za načelni pesimizem, kakršnemu dandanašnji radi zapadamo kritiki in esejisti.